

דף השבוע

טז. - טז:

ביתר עיון

טז.

- יא) בע' נתינת אפר ע"ג חתן
- יב) בע' למה יוצאין
- יג) בע' מי חייב להתענות על ספר תורה שנפל ר"ל
- יד) בע' אפרו של יצחק
- טו) בע' עדיפות של הבבלי כנגד הירושלמי
- טז) בע' תפילה בבית הקברות ולועג לרש
- יז) בע' אם מותר להתפלל למתים
- יח) בע' טובל ושרץ בידו
- יט) בע' ברכת כהנים במקדש

- א) בע' אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים
- ב) בע' תפילין נקראו פאר
- ג) בע' כלי צנוע היה לנו ונתבזה
- ד) בע' ולמה מתכסים בשקים
- ה) בע' יוצאין לבית הקברות
- ו) בע' אדם של צורה

טז:

עניני הלכה

- כ) בע' לצאת לבית הקברות בט' באב
- כא) בע' תשובה ותקנת השבים

- ז) בע' שביתו ריקם
- ח) בע' שאין עונין אמן במקדש
- ט) בע' כך הנהיג ר' חלפתא
- י) בע' תוקעין ומריעין

דף השבוע לימוד מסכת תענית מוקדש

לע"נ נעכא גיטל בת שמואל הירש הלוי ע"ה

Sign up to receive these valuable *marei m'komos* at www.dafaweek.org

להערות קושיות וטעיות AsherMillman@gmail.com

ג) בע' כלי צנוע היה לנו ונתבזה

(1) רש"י שם- נתבזה בעוונתנו – וידוי.⁴

(2) תפארת ישראל יכין שם- "התיבה"- הארון עם הס"ת, לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעוונתנו, ר"ל שע"י עוונתנו יתהווה רעבון, ונצטרך להתבטל מעסק התורה ע"י, [אב"י ל"מ נ"ל כפשוטו, דבמה שחטאנו בזינו התורה לבלי להשגיח במצותיה, וזהו שכי רש"י [דט"ז א'] בד"ה בעוונתנו וודוי הוא, וזה כדברינו]

ד) בע' ולמה מתכסים בשקים

(1) רש"י- דמשער בהמה נינהו מנוצה של עיזים.

(2) שו"ת להורות נתן חלק ב סימן מ- עוד כתב מהרי"ל וז"ל, **וכל אדם יתכסה בשקיו בצום, כלומר בגד גרוע אשר לו, ואם שק ממש הרשות בידו תחת סרבלו עכ"ל. ויש להעיר דבש"ס תענית (טז א) איתא, ולמה מתכסים בשקים לומר הרי אנו חשובין כבהמה, ופירש"י דמשער בהמה נינהו מנוצה של עיזים עכ"ד. ולכאורה לפ"ז שק דוקא. אך המג"א (סיי תקע"ט סק"ב) כתב דסגי גם בשאר שקים דמ"מ נמשל כבהמות נדמו שדרך לכסות בהמה בשק, ולכן נ"ל דיכסה אותו למעלה על הבגדים עכ"ד. ומדברי המהרי"ל יוצא דאין צריך שק כלל אלא בגד גרוע. גם נלמד מדבריו דהרשות בידו ללבוש השק תחת סרבלו, וזה דלא כמג"א. ואולי הקיל המהרי"ל מפני האומות שלא יראוהו לבוש שק, וכמש"כ לעיל שם שחשש לבל ירגישו האומות בסדר תעניות.**

ה) בע' יוצאין לבית הקברות

(1) רמב"ם הלכות תעניות פרק ד הלכה יח- שבע תעניות האלו כל מקום שגוזרין אותם שם, **אחר שמתפללין יוצאין כל העם לבית הקברות ובוכין ומתחננים שם, כלומר הרי אתם מתים כאלו אם לא תשובו מדרכיכם וכו'.**

(2) הגהות מיימוניות שם- ז"ל הטור שם ויוצאין לבית הקברות להתחנן כלומר הרי אנו כמתים אם לא תרחם

הגמ' דנתנית עפר ע"ג שאר העם הוא או דהוי דומה לאפר או מטעם אפרו של יצחק אכן אינו מטעם בושה וכלימה והוי בי דינים נפרדים.

³ מבואר ב' מקומות אחרות דתפילין נקראו פאר.
⁴ וצ"ע כוונתו במה ענין וידוי לכאן ואיך מוזכר בגמ' דזה ענין של וידוי וצ"ע. ועיין בתפארת ישראל.

א) בע' אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים

(1) רש"י- דאיכא עגמת נפש טפי, ומשום חשיבותם הם מתביישים מאחרים, אבל שאר בני אדם דלא חשיבי לא מתביישי בנתינת אחרים, וסגי להו בנתינת עצמן.

(2) הר"ן על הרי"ף ה' :- דאיכא עגמת נפש פורתא ומתוך חשיבותן הן מתביישין אבל שאר אדם דלא חשיבי לא מתביישי מאחרים וסגי להו מנתינת עצמן.

(3) מהרש"א חידושישם- בפרש"י בד"ה למתבייש מאחרים דאיכא עגמת נפש טפי כו' עכ"ל כן הוא בנוסחאות בפ"י רש"י שלפנינו **והוא מגומגם לכאורה דאם הוא עגמת נפש טפי שאר בני אדם דלא חשיבי למה לא יתביישו גם כן בנתינת אחרים ולשון הר"ן מדוקדק בזה שכתב דאיכא עגמת נפש פורתא כו' אבל סוף דבריו אינן מתישבין שכתב דשאר בני אדם סגי להו בנתינת עצמן דה"ל למימר ובעי נתינת עצמן וצ"ע.¹**

(4) רמב"ם הלכות תעניות פרק ד הלכה א- ואחד מן העם נוטל מן האפר ונותן בראש הנשיא ובראש אב בית דין במקום הנחת תפילין **כדי שיכלמו וישבו, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו.**

(5) הגר"א על דברי הרמב"ם "כדי שיכלימו וישבו"- ר"ל לכך מניח אחר, וכמ"ש בגמ' שם.²

(6) קרן אורה שם- שם גמרא, אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, עיין רש"י ז"ל, ועיין מהרש"א ז"ל מה שכתב בזה ובדברי הר"ן ז"ל. **ולי נראה דמשום חשיבותיהו עושין להם ביוש יותר גדול, וכמבואר בירושלמי (פ"ב ה"א) כדי לפרסמן ויתעוררו העם יותר לתשובה וק"ל.**

ב) בע' תפילין נקראו פאר

(1) רש"י- ש"מ במקום תפילין דכתיב בהו פארך חבוש עליך ואמרינן אלו תפילין ומתרגמינן נמי טוטפך הויין עלך

(2) תד"ה במקום- ותפילין נקראו פאר כדכתיב לשום לאבילי ציון לתת להם פאר וגו'.³

¹ מבואר מח' ראשונים אם טעם נתינת אפר על הנשיא ואב בית דין הוא כדי למעט את בושתם או כדי להגדיל את בושתם.

² מבואר לכי כדברי רש"י דנתינת אפר על שניהם הוא כדי לביישים וישבו אכן אינו מזכיר מילים אלו בשאר כל העם ומשמע דנתינת אפר על ראשם מחולק מנתינת אפר על ראש שאר העם. ולכי כעין זה מבואר מהקרן אורה הנ"ל. וזהו מהשך

עלינו משמע שהולכין שם קודם התפלה להתחנן שם, ע"כ.

3) לחם משנה הלכות תעניות פרק ד- הרי אתם מתים כאלו וכו'. ופירש"י ז"ל קברי עכו"ם במקום שאין קברי ישראל לבקש רחמים אפילו על עצמן ליכא כ"ש עלינו ע"כ. נמצא דרבינו ז"ל דפסק כמ"ד הרי אנו כמתים הולכים לקברי עכו"ם במקום שאין קברי ישראל ולכן סתם רבינו ז"ל וכתב יוצאים לבית הקברות סתמא ומפרש רבינו ז"ל הרי אנו חשובים לפניך כמתים שר"ל שנמות כאלו אם לא נחזור בתשובה אף על פי שאין פשט הלשון משמע כן לכאורה.

3) רמב"ם הלכות תעניות פרק ד הלכה ד- ולא יהיה בבני ובבני ביתו וכל קרוביו והנלוים עליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות, ולא יצא עליו שם רע בילדותו.

4) תוספות יום טוב שם- **כתב הר"ב שאין בביתו כו'.** א"נ ביתו ריקן מן העבירות שלא יצא עליו שם רע בילדותו ולשון ביתו אינו מדוקדק לפי פי' השני ולשון רש"י שאין חמס וגזל בביתו [ט"ז א] וגם על זה קשיא דאטו שאין יצא עליו שם רע מערוה אף על פי שחמס ושוד לא ישמע בגבולו שיהא הגון. ולכן נראה לי שמה הטעם כתב הרמב"ם בפרק ד' מהלכות תענית ולא יהיה בבני ובני ביתו וכל קרוביו והנלוים עליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות ולא [יצא עליו] שם רע בילדותו.

5) גבורת ארי שם- זה שביתו ריקן מן העבירה. ועל פירוש הרמב"ם קשה לי דאי ביתו ריקן אבני ביתו קאי מכדי ופרקו נאה על עצמו קאי אם כן הוה ליה למיתני לפרקו נאה ברישא והדר לביתו ריקן דהוה ליה לא זו אף זו אבל השתא דתני ביתו ריקן קודם לפרקו נאה הוה ליה זו ואין צריך לומר זו והא לאו מילתא היא כדמוכח בגמרא בכמה דוכתי אבל לפירוש רש"י ניחא דהוה ליה לא זו אף זו דעבירות שבין אדם לחבירו חמור משל בין אדם למקום דעל זה מכפר יום הכפורים ועל זה מכפר... והמחור נראה לי דבין ביתו ריקן ובין פרקו נאה איירי מכל העבירות אלא שביתו ריקן היינו בשעתו הוא ריקן מן העבירות והם דברים הנראה לעיניהם והא דתלה בביתו היינו על דרך דפירשתי דביתו ריקן דמתני' כולל ב' דברים ריקן מן העבירות ושהוא עני ועל שניהם נופל לשון ביתו ריקן ואף על גב דברייתא תני לה בהדיא מטופל ואין לו דאין פירוש ביתו ריקן דברייתא אלא מן העבירות לחוד אפילו הכי לישנא דמתניתין נקט ופרקו נאה היינו אפילו מקום לא יצא עליו שם רע מעולם אפילו בילדותו אף על גב דמעשה ילדותו סתומים לנו מכל מקום הואיל ואנו רואים שביתו ריקן עכשיו מן העבירה אמרינן מסתמא היה כן נמי בילדותו ולפי זה הא דנקט ביתו ריקן קודם לפרקו נאה אף על גב דפרקו נאה דאיירי בילדותו קדים בזמן לביתו ריקן דמיירי השתא. משום דביתו ריקן מעבירה מוכיח על פרקו נאה דילדותו דמסתמא היה כמו כן בילדותו בחזקת כשרות כמו שביתו ריקן השתא. אלא אם כן נודע לנו בבירור שיצא עליו בבחירתו שם רע. אבל דברי הרמב"ם תמוהין מאוד שיהו בניו ובני ביתו מעכבין עליו מלירד לפני התיבה והא לא מצינו אלא גבי סוטה... אבל במקום אחר לא מצינו זאת וכו'.

ו) בע' אדם של צורה

1) רש"י- בעל קומה שישמעו ויקבלו דבריו להמריד את הלב.

2) רש"י מסכת מועד קטן דף ט. - של צורה - כלומר: חכמים.

3) רא"ש מסכת תענית פרק ב- אדם של צורה. פי' ת"ח ולא גמיר כחכם.

4) מלאכת שלמה מסכת תענית פרק ב- אומר אדם של צורה פי' יפה תאר ופניו כפני אריה ובעל קומה ודבריו נשמעים בהכנעת הלב.

5) מהרש"א- פרש"י בעל קומה שישמעו כו' עיין שם ובמ"ק פרק משקין פרש"י חכם ובשמעתין ליכא לפרושי הכי דהא קאמר אומר חכם ואם לאו אומר אדם של צורה מיהו פירושו הכא בעל קומה דחוק וכי משום שהוא בעל קומה נשמעו דבריו ביותר ולפי מה שכתבנו במסכת נדרים הא דאמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם כו' דהיינו חכם במילי דעלמא הכי נמי יש לפרש כן הכא אומר חכם היינו חכם בתורה ואם לאו אומר אדם של צורה במילי דעלמא.

טז:

ז) בע' שביתו ריקן

1) רש"י- שאין חמס גזל בביתו

2) ר' עובדיה מברטנורא משניות שם- ויש לו בנים וביתו ריקן - שאין בביתו במה לפרנס את בניו, ומתוך שנפשו עגומה עליו מתפלל בכוונה. א"נ ביתו ריקן מן העבירות, שלא יצא עליו שם רע בילדותו.

ח) בע' שאין עונין אמן במקדש

1) מהרש"א חידושי אגדות מסכת סוטה דף מ:- מנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר כו'. לפי דעת המקובלים מלת אמן שהוא קיום והאמנת דבר הוא מחבר ומצרף שם הקרי והכתיב דהיינו שם אדני ושם הוי"ה במספר

צ"א כמנין אמן והיינו בגבולין שאינו נקרא רק בשם אדני כדאמרי' בס"פ אלו עוברין צריך לכון גם לשם הכתיב בצירוף במלת אמן וז"ש בסוף מסכת נזיר גדול העונה אמן יותר מן המברך שהוא מצרף הכתיבה אבל במקדש שהקרי והכתיבה בשם הוי"ה אין כאן צירוף אמן אבל אומר שם על כל ברכה תהלה דהיינו ברכה ברכו את ה' מן העולם גו' ותהלה דהיינו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד להורות על כוונה זו דשם הכבוד הזה שהוא שם הוי"ה הוא במקדש מן העולם הזה ועד הבא משא"כ בגבולין דלא נקרא בעוה"ז אלא באל"ף דלי"ת כמ"ש בפרק אלו עוברין ע"ש ונוסח בשכמל"ו ע"ש ויברכו את שם כבודך היינו ברוך שם כבודו ומרומם היינו מלכותו ודו"ק.

1) שפת אמת מסכת תענית דף טז עמוד ב- שם בגמ' והן תוקעין ומריעין ותוקעין כו' ופליגי הפוס' בזה הרמב"ם העתיק דבאחת תקיעה תרועה תקיעה ובאחת תרועה תקיעה תרועה וכדפרש"י אבל הרמב"ן והראב"ד פי' פ"א תקיעה ופ"א תרועה וכן לעולם, וקצת קשה על רש"י דהוא עצמו פי' לעיל (י"ד) גבי י"ח התרעות דכל תרועה פשוטה לפני' כו' והרי לא הי' הסדר דתרי"ת בכל ברכה ובלשון התוספתא שלפנינו משמע כדעת הרמב"ן ע"ש, והרי"ף ורא"ש השמיטו כ"ז ומשמע לכאורה דס"ל כשיטת הרמב"ם דבגבולין אין תוקעין ע"ס הברכות או דס"ל דאין תענית ציבור בבבל גם להני מילי ותימה על הטור שהעתיק כל הסדר ומשמע אפי' בבבל א"כ למה השמיטוהו הרי"ף והרא"ש.

ט) בע' כך הנהיג ר' חלפתא

ביתר עיון

1) הרי"ן על הרי"ף מסכת תענית דף ו' :- נראה לומר שעל סדר התרעו' אמרו שלא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית אבל בגבולין אומרים הברכות על הסדר ולא היו מפסיקין ביניהן בהתרעות וכן דעת הר"ם במז"ל... אבל רש"י ז"ל סובר דלתנא דמתני' נמי תוקעין היו בגבולין בין ברכה לברכה כמו ששינו בברייתא בגמרא ואין הפרש בין מקדש לגבולים אלא שבגבולים עונין אמן על כל ברכה וברכה ובמקדש אין עונין אמן אלא שאומרים אחריה בשכמל"ו... ויש לתמוה על דבריו שאם כן למה הוזכר זה בתעניות בלבד והלא בכל השנה כולה היה אפשר ג"כ להם לחלוק בכך וזו לא אמרה אדם מעולם שלא יהו עונין אמן בגבולין אבל היותר מחוור בזה שההפרש שבין מקדש לגבולים הוא שבגבולים היו אומרים מי שענה ואח"כ היו חותמים הברכה ואחר החתימה היו עונין אחריה אמן ותוקעין ובמקדש ע"י שעונים ברוך שכמל"ו על כל הברכות אם היו תוקעין אח"כ היתה התקיעה על שכמל"ו שהוא כעין ברכה בפני עצמה כדאמרינן בגמרא על כל ברכה תן לו תהלה ואנו רוצים לסמוך התקיעה לתפלת התענית שהוא מי שענה ולפיכך חותמים הברכה קודם שיאמרו מי שענה ועונין אחריה בשכמל"ו ואח"כ חזן הכנסת אומר תקעו בני אהרן תקעו ומתחיל ש"צ ואומר מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם ביום הזה ותוקעין וכן בכל ברכה וברכה באחת היו תוקעין ובאחת היו מתריעין או אפשר שאף קודם החתימה היו אומרים מי שענה אלא שלאחר החתימה ג"כ היו חוזרין ואומרים מי שענה כדאמרינן בברייתא בגמ' בדר' יהודה וחוזר ואומר מי שענה וטעותם של ר' חלפתא ור' חנינא בן תרדיון היה שהנהיגו כן בגבולין לומר מי שענה אחר חתימת הברכות ולא היו צריכין לכך מפני שאין אמן מפסיק בין ברכה לתקיעה.

יא) בע' נתינת אפר ע"ג חתן

1) אורחות חיים חלק א הלכות תשעה באב- וצריך אדם לזכור בכל שמחותיו אבלות ירושלים. שנא' אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכי' עד על ראש שמחתי ואז"ל זה אפר מקלה שבראשי חתנים שנותנין אותו במקו' הנחת תפילין שנא' לשום לאבילי ציון לתת להם פאר תחת אפר ותפילין נקראו פאר שנא' פארך חבוש עליך והבטיח הקדוש ברוך הוא ששייב לנו פאר תחת האפר שהיו נותנין בראש בזמן חורבנה. ויש מקומות נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים מפני שאין העם מוחזקים שם בהנחת תפילין ולא יהיה להם פאר תחת האפר ויחושו ג"כ שלא לתת אפר תחת הפאר. ונהגו לעשות זכרון אחר במקומות שנותנין מפה שחורה על ראש החתן והכלה ועל זה פשט המנהג לשבור כלי זכוכית אחר ז' ברכות.

יב) בע' למה יוצאין

1) רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יא' כא'- רחובה של עיר אף על פי שהעם מתפללין בו בתעניות ובמעמדות מפני שהקיבוץ רב ואין בתי כנסיות מכילין אותן אין בו קדושה מפני שהוא עראי ולא נקבע לתפלה, וכן בתים וחצרות שהעם מתקבצין בהם לתפלה אין בהם קדושה מפני שלא קבעו אותם לתפלה בלבד אלא עראי מתפללים בהן כאדם שמתפלל בתוך ביתו.

2) מעשה רקח הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יא- מפני שהקיבוץ רב וכו'. טעם זה שכתב רבינו לא נמצא שם בגמרא ובפרק סדר תעניות דף ט"ז איפליגו אמוראי... דבין למר בין למר אין הטעם מפני שהקיבוץ רב

י) בע' תוקעין ומריעין

וכו... ועוד אפשר דאין הכי נמי דעיקר הטעם שהיו יוצאים לרחוב היה בשביל הקיבוץ הרב וכו' אלא דאפ"ה בעי בגמרא דלמה יוצאים לרחוב אי משום הריבוי עם שלא היה הבית הכנסת מכילן אכתי היו יכולים לישב קצתם חוץ לביהכ"ס בעזרה או באיזה מקום סמוך ולא יעשו פרסום גדול כזה לצאת לרחוב להתפלל ולזה תירצו וכו' ועיין בדברי רבינו פ"ד דהלכות תענית.

יג) בע' מי חייב להתענות על ספר תורה שנפל ר"ל

1) שו"ת אמרי אש אורח חיים סימן ו- ולענין ספר תורה שנפל לארץ, לפי עניות דעתי יש סמך גדול מן הירושלמי דסוטה (פ"ז הי"ד) שהביאו התוס' בסוטה דף ל"ז ע"ב ד"ה רבי שמעון בן יהודה אומר, והרמב"ן בפירושו התורה בפרשת כי תבוא (דברים כ"ז כ"ו), ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, וכי יש תורה נופלת, רבי שמעון בן אליקים אומר זה החזן. וכתב הרמב"ן לפרש זה החזן >דהיינו המתעסק בבהכ"נ<, שאינו מקים ספר תורה להעמידו כתקנו שלא יפול. יעוין שם שכתב עוד פירוש אחר. על כל פנים לפי פירושו זה מי שהעמיד ספר תורה שלא כתיקנו, ועל ידי זה נפל אפילו בשוגג >כמו החזן שכתב הרמב"ן<, הרי הוא בכלל ארור. ואם כן הרי סמך גמור למי שנפל ספר תורה מידו, שיתאמץ לתקן שיצא מכלל ארור ויהיה בכלל ברוך. לפי זה יתכן דמפני זה מפורסם שאם יפול ספר תורה לפני רבים שיתענו כולם, כי כל אחד לבו נקפו אולי אם היה משגיח היטב היה יכול להחזיק בלתי יפול לארץ, כמו בענין החזן שאינו מקים ספר תורה על משפטו ונפל לארץ(ה).

2) שו"ת אמרי אש אורח חיים - ילקוט הערות סימן ו- ובשו"ת דברי חיים הנ"ל כתב טעם אחר למנהג שהכל מתענין, עפ"י ד' הגמ' בתענית ט"ז שמוציאין את התיבה לרחובה של עיר לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעוונותינו, הרי שעונות אנשי הביהכ"נ גורמין לבזיון התורה ולכן צריכים להתענות כדי לשוב על עוונותיהם. ועי' בשו"ת ערוגה"ב או"ח סי' כ' שהביאו וכתב, ונ"מ בין ב' הטעמים הנ"ל דלטעם האמרי אש אינו חיוב להתענות אלא על מי שהיה אפשר לו להשתדל בשמירתה ולמנוע המכשול, משא"כ לטעם של הדברי חיים הנ"ל, ובאמת תרי טעמי איתנייהו ואלו ואלו דא"ח, עכ"ל.

3) תשובות והנהגות כרך ג סימן קסט- ונראה שעיקר העוון בהנפילה הוא במה שהס"ת מונח על הארץ ומתבזה, [ועי' ד' מה שאמרו בתענית שמוציאין ס"ת לרחובה של עיר ובגמרא (טז א) פירשה רבי יהושע בן לוי דהוא ע"ד "כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעוונותינו"], ונראה שזהו אות שבקהילה זו אין שומרים לכבד את התורה ר"ל, שלא עלה בידם לדאוג שהס"ת תהא מונחת

בכבוד בארון הקודש אלא נתבזה בעוונם שנפלה לארץ, ואפשר שמראים מן השמים שבת הכנסת הזה אין ראוי לשמש כמקדש מעט שהם בתי כנסיות, כיון שאין מתקיים שם מורא מקדש. ונראה שעיקר הסיבה לכך נגדם כשמחללים שם קדושת המקום שמדברים שם בתדירות דברי חול, ועיקר התיקון הוא בשמירת קדושת המקום ויגדרו גדרים שלא להסיח שמה בדברים בטלים, ולחזק בעבודת התפלה ושיעורי תורה.

יד) בע' אפרו של יצחק

1) חידושי הגרי"ז סימן לו- וירא (כ"ב, י"ג) ויעלהו לעולה תחת בנו. וברש"י מהו תחת בנו על כל עבודה שעשה ממנו היה מתפלל ואומר יהי רצון שתהא זו כאילו היא עשויה בבני וכו' ע"ש, וצ"ע איזו מין תפלה היא זו, והנה איתא בזבחים ס"ב אלא מזבח מנא ידעי וכו' ור"י נפחא אמר אפרו של יצחק ראו שמונת באותו מקום, וצ"ע מהיכן היה שם אפרו של יצחק הרי לא הוקרב כלל, ונראה מוכרח מכאן דהקרבת האיל נחשבה כהקרבת יצחק עצמו ודיני ההקרבה של יצחק עברו אל האיל, וזהו הביאור תחת בנו והיינו ממש כאילו הקריב את יצחק דעל האיל, וזהו ביאור התפילה יהי רצון כאילו היא עשויה בבני דהקרבת האיל נחשבה כהקרבת יצחק עצמו ודו"ק.

2) מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף סב :- אפרו של יצחק כו'. היינו אפר אותו השה שבא תחת אפרו של יצחק כדכתיב אלהים יראה לו השה או אפרו של יצחק לפי מחשבת אברהם כי באותו גורן העלה אברהם את יצחק.⁵

טו) בע' עדיפות של הבבלי כנגד הירושלמי

1) מהר"ץ חיות מסכת תענית דף טז עמוד א- למה יוצאין לבית הקברות. נ"ב הנה במשנה שלנו לא נזכר מאומה מהליכה לבה"ק. ורש"י הרגיש בזה וכו' דסמך ע"ד הירושלמי. ומכאן ראיה לדברי רב אלפס שכ' סוף עירובין דש"ס ירושלמי היה כבר מסודר לפני חותמי תלמוד בבלי ועי' בספר יד מלאכי ח"ב כללי ב' התלמודים שהביא דברי רבינו יהונתן דמפ"ז אין אנו חוששין לירושלמי נגד הבבלי דאותן רבנן שסדרו הבבלי הביאו בו אותן הסברות שהם כהלכה הנאמרות בירושל' ורוב תלמוד בבלי מן הירושלמי נובע כגון דברי ר' יוחנן ור"ל וכל הנקראים בשם רבי ע"ש ומכאן ראיה גמורה שהרי מקשה כאן ביה"ק למה על ענין שאין לו שום רמז בבבלי רק סמך על מה שמבואר בירוש' ועי' (נדה ח' ע"א) ואמר ר"א הלכה כר"א דאומרה ברכה רביעית בפ"ע וכו' רש"י

ממש שהעלה במחשבת אברהם אז הוי אפר מעצמות אדם וזה לכי סיוע לתוס'.

⁵ ולכ' ב' טעמים אלו נפק"מ דאם הוי זכר להאיל אז אי"צ עצמות אדם כמו שמזכיר תוס' אכן אם הוי אפרו של יצחק

ד"ה ואמר ר"א בירוש' ברכות ע"ש ראינו גם שם דהבבלי סמך על ענין המבואר בירוש'.

(2) חידושי הריטב"א - גמ' הא דאמרינן למה מתכסין בשקין ולמה יוצאין לבית הקברות, לא מצינו זה בשום מקום שאמר זה לא במשנה ולא בברייתא אלא שהם היו נוהגים כן.⁶

טז) בע' תפילה בבית הקברות ולועג לרש

(1) חידושי הריטב"א - **ודבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש**, וכל שכן שאסור בקברי גוים, וברחוב הוא דמתפללין כדאיתא במגילה בפרק בני העיר (כ"ו א'), אלא להכניע לבם שהם חשובים כמתים, או כדי שיבקשו המתים עליהם רחמים היו יוצאין שם אחר שהתפללו.

(2) שו"ת שבט הלוי חלק י סימן רטו - **ויוצא מכל [דברי הריטב"א] הנ"ל פשוט, דהן תפלה והן קרה"ת אסור תוך ד"א בביה"ק, ואם הוא מוקף בית לא אהני גם חוץ לד"א. ודבר פשוט שאין הריטב"א חולק על המנהג הקדום דמותו להתפלל שם לעילוי נשמת הנקברים ולטובתם וכיו"ב**, אלא דקס"ד דהריטב"א דיוצאים לביה"ק להתפלל שם תפלת יום התענית עם הוספת ברכות תענית כמבואר בש"ס, לזה קאמר דתפלת תענית שהיא תפלה קבועה עבור החיים אף שחושבים שע"י הקדושים אשר בארץ המה יענו יותר מן השמים מכ"מ עדין הוא עומד באיסור תפלה משום לועג לרש, ועיין בשד"ח מערכת אבל סי' קי"ד מש"כ בענין זה, והנלענ"ד כתבתי. ואפילו ת"ל למצא מקום להתיר גם כזה, מכ"מ פשוט דקרה"ת אסור וכו'.

(3) רמב"ם הלכות תעניות פרק ד הלכה יח - **שבע תעניות האלו כל מקום שגוזרין אותם שם, אחר שמתפללין יוצאין כל העם לבית הקברות ובוכין ומתחננים שם, כלומר הרי אתם מתים כאלו אם לא תשובו מדרכיכם וכו'.**⁷

יז) בע' אם מותר להתפלל למתים

(1) תוספות מסכת סוטה דף לד : - וא"ת והאמר בפרק מי שמתו (ברכות דף יח.) דמיתי לא ידעין מידי ומשמע במסקנא ואפילו אבות העולם יש לומר דעל ידי תפלה שזה מתפלל מודיעין להן שכך נתפלל והכי אמר בפרק שני דתענית (דף טז.) למה יוצאין לבית הקברות כדי שיבקשו עליהם מתים רחמים וכו'.

(2) אנציקלופדיה תלמודית כרך ז, דורש אל המתים [המתחיל בטור רמה]. ההולכים לבית הקברות - על קברי אבות וקרובים - יש שכתבו שנראה קצת כדורש אל המתים, ואין היתר להשתטח על קברי אבות אלא להתפלל שם לה' במקום קדושה כדי שתהא תפלתו נשמעת, או להשתטח על קבר המת לפייסו אם ביזה אותו, והמתפלל על קברי הצדיקים אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, אבל כבר החזיקו במנהג זה, ומכל מקום ישתטח על קברי אבות להתפלל לפני ה' יתברך בזכות אבותיו הנקברים פה, ואותם נשים ועמי הארץ שהולכים על קברי מתים וכאלו מדברים עם המתים ואומרים להם צרותיהם קרוב הדבר שהם בכלל דורש אל המתים. ואחרונים האריכו להוכיח שאין בזה שום איסור של דורש אל המתים אפילו כשמבקשים מהמתים שיתפללו על החיים, שכן אמרו בתענית צבור על [טור רמח] הגשמים שיוצאים לבית הקברות כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים, וכן אמרו בכלל שהלך ונשתטח על קברי אבות בחברון ואמר אבותי בקשו עלי רחמים וכיוצא.

(3) שו"ת מנחת אלעזר חלק א סימן סח - **מ"ש על מה שאין נזהרים על מ"ש במהרי"ל (ה' תענית) וז"ל מה שרגילין ללכת לבית הקברות בתענית יש כמה טעמים וכו' והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכני' שם אך יבקש מאת הש"י שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר תנצב"ה עכ"ל** והובא בבאה"ט ה' ר"ה (סי' תקפ"א) ובפמ"ג באשל אברהם שם ובא"א כ"ש ע"ז ובסידור מענה לשון יש תפלות מה שאומרים על הקברות משמע קצת שמבקשים מאת הנפש שיליץ טוב בעדנו עכ"ל. והנני לבאר בזה בעה"י אחרי שראיתי בסי' קטנים מהאחרונים שכו' באזהרות לזהר בזה שלא לשום מגמתו לבקש מהמתים להליץ בעדו כי הוא בכלל דורש אל המתים ולע"ד האזהרה למותר כי אין בזה איסור אדרבא מצוה איכא כאשר נזכיר להלן. דהנה אם נאמר הכונה בדברי המהרי"ל שלא ישים מגמתו בדבריו לבקש מהמתים כלל גם להליץ בעדו מחשש דורש אל המתים נמצא יסתער עלינו קושיות רבות ודבריו יהי' מופרכים מעיקרא מהרבה מקומות בש"ס [אף דהאי דתענית (ט"ז ע"א) שממנו הובא במהרי"ל מה דאמרינן כדי שיבקשו עלינו המתים רחמים אין סתירה כ"כ להמהרי"ל ד"ל דאין הכונה בגמ' שמבקשים מהם שימליצו ויבקשו עלינו רחמים רק שמתפללים להש"י בסתם ולאשר הביה"ק משום משכנות צדיקים וחסידים הם שומעים התפלה ומעלים אותה בזכותם וזהו כדי שיבקשו עלינו המתים רחמים כן יש לדחוק הפי' בגמ' כדי ליישב דברי המהרי"ל. וכן נראה ג"כ מתוס' סוטה ל"ד ע"ב ד"ה אבות ע"ש אך משאר מקומות רבות בש"ס יוקשה על המהרי"ל כאשר אפרטן] וכו'.

יח) בע' טובל ושרץ בידו

⁷ מבואר כדברי השבט לוי דפשוט דמותו לבכות ולהתחנן שם ורק דאין קובעין התפילת ציבור שם.

⁶ וזה שלא כדברי רש"י דמקורו הוא מהירושלמי אלא דכך היה המנהג וממילא אי"כ ראיית המהר"ץ חיות.

הספיק להחזירה השם של רשע פקע, ולפיכך חייבים בכבוד אביהם.

יט) בע' ברכת כהנים במקדש

1) רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יד הלכה ט- כיצד ברכת כהנים במקדש, הכהנים עולין לדוכן אחר שישלימו הכהנים עבודת... ואין העם עונין אחר כל פסוק אלא עושין אותה במקדש ברכה אחת, וכשישלימו כל העם עונים ברוך יי' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם.

2) מהר"ץ חיות מסכת תענית דף טז עמוד ב- גמ' אין עונין אמן במקדש אלא אומרים בשכמל"ו. נ"ב דברי הרמב"ם פי"ד מהל' תפלה ה' ט' צע"ג שכי' דברכת כהנים במקדש כשישלימו כל העם עונין ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם וכאן אמרו דהעונים אמרו בשכמל"ו והמברכים אמרו ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. וכבר התעורר בזה הרב ב"ש בחי' לסוטה מ' ע"ב והביא דברי הרמב"ם פי"ד מה' תענית שכי' כשיטת הש"ס כאן דהעם עונין בשכמל"ו והניח בצע"ג:

עניני הלכה

כ) בע' לצאת לבית הקברות בט' באב

1) תוספות - יוצאין לבית הקברות - מכאן נוהגין בכל מקום לילך לבית הקברות בט' באב שהרי ט"ב הוא תענית צבור כמו שהיו עושין מפני הגשמים.

2) שולחן ערוך אורח חיים הלכות תשעה באב ושאר תעניות סימן תקנט-הגה: והולכים על הקברות מיד כשהולכים מבית הכנסת (ב"י בשם תוס'), ואם אירע מת בט"ב אין אומרים צדוק הדין (תשב"ץ).

3) משנה ברורה שם- כתב בשל"ה שנכון שלא לילך בכנופיא גדולה כי אין זה אלא טיול וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתן מאבלות רק ילך יחידי או עם עוד אחד שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות ונראה עוד דאם ע"י ההליכה לביה"ק יהיה מוכרח לילך במנעלים טוב יותר שלא ילך כלל.

כא) בע' תשובה ותקנת השבים

1) שפת אמת מסכת תענית דף טז עמוד א- שם בגמ' אפי' גזל מריש ובנאו בבירה מקעקע כל הבירה, נראה דמ"מ

1) רשימות שיעורים מסכת בבא קמא דף צד:- כדי שיעשה גזלן תשובה מדאורייתא הריהו חייב לשלם בעד הגזילה שגזל. כן פסק הרמב"ם בפ"ב מהל' תשובה (הל"ט) ז"ל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו עכ"ל. ופשיטא שבמקום שיש לגזלן ממון לשלם ואינו משלם שאין חלות תשובה כלל דהו"ל כטובל ושרץ בידו וכדכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה הל"ג) ז"ל כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו שאין הטבילה מועלת לו עד שישלך השרץ, וכן הוא אומר ומודה ועוזב ירוחם עכ"ל. ברם יל"ע בגזלן שעשה תשובה אך נאנס ואין לו ממון לשלם האם התשובה שלו מועלת לו או לא.

ונראה שיש שני דינים בתשובה: א) תשובה מכפרת ומצלת את החוטא מעונשי שמים; ב) תשובה אף מפקיעה את השם של רשע מהחוטא. ולפי"ז מסתבר שאם הגזלן עשה תשובה והתחרט על חטאו וקבל על עצמו שלא לגזול עוד אלא שאין לו ממון לשלם את הגזילה, שהשם רשע פקע ממנו מכיון שעשה כל מה שיכול לעשות, אלא שלא זכה למחילה וכפרה גמורה משמים כל זמן שלא שילם את דמי הגזילה.

ונראה שיש גם דינים אחרים שניתן לחלק בהם בין שני דיני התשובה. כגון בדין מי שעבר בלאו שיש בו כרת שלא נגמרה הכפרה שלו עד שיעשה תשובה, יום הכיפורים יעבר עליו, ויקבל יסורין וכדאיתא ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה הל"ד). ועכ"ז הוכשר לעדות משעשה תשובה כי שם רשע פקע ממנו בתשובה ואפילו בלי יוה"כ וקבלת יסורין, וכדפסק הרמב"ם (פ"ב מהל' עדות הל"ד) ז"ל כל מי שנתחייב מלקות בין שעשה תשובה בין שלקה בב"ד חוזר לכשרותו עכ"ל, דאע"פ שלא לקה, תשובה גמורה בעצמה מכשרת אותו לעדות. ואף על פי שאין לו כפרה גמורה בלי מלקות ויוה"כ עכ"ז חל הכשר גברא. וכמו"כ יעויין ברמב"ם (פ"ב מהל' עדות הל"ד - י) שכתב דברים שונים שרשע שפסול לעדות ששב מרשעותו חייב לעשות כדי שיכשר לעדות. מאידך אין כל הדברים האלה מעכבים בתשובה המכפרת וכמו שמשמע מהרמב"ם בפ"א מהל' תשובה, כי התשובה המפקיעה את השם דרשע מהגברא שונה מהתשובה שהיא מכפרת(27).

ובאמת ההבדל בין שני הדינים של תשובה מפורש בגמרא שלנו שכי' דירשי הגזילה חייבים להחזירה מפני כבוד אביהם, והקשה הגמרא למה חייבים בכבוד אביהם שהרי גזלן רשע הוא, ומשני כגון שעשה תשובה ולא הספיק להחזיר את הגזילה עד שמת. וצ"ע דא"כ הדרא הקושיא לדוכתא שאם לא החזיר את הגזילה הריהו עדיין רשע, וכמו שפסק הרמב"ם הנ"ל שאין לגזלן כפרה בלי השבת הגזילה. ומבואר שאע"פ שהחזרת הגזילה מעכבת בכפרת התשובה, מ"מ השם של רשע פקע משעשה תשובה ורצה להחזיר את הגזילה, ואף שמת ולא

לאחר שהתקינו דשינוי החוזר קונה מטעם תקנת השבים
הוי שפיר תשובה שלימה, מיהו מדהביא הרי"ף זה
משמע קצת דהרוצה לזכות בתשובה שלימה צריך
לקעקע הבנין אם חבירו רוצה את שלו וצ"ע.